

НОТАРІАТ ЯК ІНСТИТУТ ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ДО ACQUIS ЄС

Лідія ВДОВІЧЕНА

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права,*

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Законодавство Європейського Союзу здійснює суттєвий вплив на формування ефективних механізмів захисту прав і свобод людини, зокрема через встановлення єдиних стандартів правової визначеності та безпеки приватних правовідносин. Нотаріат у цьому контексті виступає важливою ланкою забезпечення превентивного захисту прав осіб, оскільки саме через нотаріальну діяльність реалізується контроль за законністю правочинів ще до виникнення потенційних спорів. Інтеграція нотаріальних інститутів до загальноєвропейської системи правового захисту дозволяє гарантувати дотримання фундаментальних прав учасників цивільного обороту на транскордонному рівні.

Особливого значення проблематика юрисдикційної природи нотаріату набуває у контексті адаптації правової політики України до *acquis* ЄС. Процес європеїзації публічного адміністрування передбачає не лише формальне узгодження законодавства, а й сутнісну трансформацію правових інститутів відповідно до європейських стандартів правової визначеності, належного урядування та захисту прав приватних осіб. Нотаріат, як інститут, що забезпечує юридичну вірогідність правочинів та превентивний захист прав, є важливим елементом цієї трансформації.

Юрисдикційна діяльність у загальному розумінні охоплює компетенцію уповноважених суб'єктів розглядати правові питання, встановлювати юридичні факти, застосовувати правові норми та ухвалювати рішення, що мають обов'язкову силу. Нотаріальна діяльність містить низку таких елементів: нотаріус встановлює юридичні факти, перевіряє правоздатність та дієздатність осіб, з'ясовує відповідність волевиявлення сторін їхнім намірам, застосовує норми матеріального права при посвідченні правочинів та вчиняє дії, що породжують юридичні наслідки. Традиційно нотаріат розглядається як система органів і посадових осіб, уповноважених посвідчувати права, факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії з

метою надання їм юридичної вірогідності¹. Таке законодавче визначення акцентує на засвідчувальній функції нотаріату, однак не розкриває повною мірою його юрисдикційну природу. Водночас аналіз змісту нотаріальної діяльності свідчить про наявність у ній ознак, характерних саме для юрисдикційної діяльності.

У правовій системі Європейського Союзу нотаріат реалізує комплексну функцію, поєднуючи приватноправові та публічно-правові аспекти діяльності. З одного боку, він забезпечує дійсність і достовірність волевиявлення учасників правовідносин, а з іншого – виступає суб'єктом виконання публічних завдань у сфері протидії протиправним діям та зміцнення правової безпеки. Регламент (ЄС) 2024/1624² та Регламент (ЄС) 2024/1620³ встановлюють уніфіковані вимоги щодо протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню терористичної діяльності, які безпосередньо застосовуються до нотаріусів як учасників посвідчення фінансових операцій та верифікації джерел походження активів. Відтак функціональне призначення нотаріату виходить за межі простого засвідчення документів і включає здійснення превентивних та контрольних повноважень, органічно пов'язаних із європейською стратегією забезпечення фінансової стійкості та правової захищеності.

У контексті європейської правової традиції нотаріат латинського типу розглядається саме як орган превентивного правосуддя. Концепція превентивної юстиції передбачає, що нотаріус виконує функцію забезпечення правової безпеки цивільного обороту шляхом попередньої правової експертизи, консультування сторін та посвідчення їхнього волевиявлення. Такий підхід визнаний у більшості країн континентальної Європи та відповідає сучасним тенденціям розвитку правових систем. Європейська доктрина розглядає нотаріуса як незалежного публічного посадовця, який діє від імені держави для забезпечення правової безпеки приватних транзакцій.

Європейська комісія у своїх звітах щодо верховенства права наголошує на важливості незалежних і професійних нотаріальних служб

¹ Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

² Regulation (EU) 2024/1624 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. Official Journal of the European Union. L 2024/1624. URL: https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_leg_eur_jo/toc/leg_eur_jo_3_20240619/doc/ojeu_202401624

³ Regulation (EU) 2024/1620 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism. Official Journal of the European Union. L 2024/1620. URL: https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_leg_eur_jo/toc/leg_eur_jo_3_20240619/doc/ojeu_202401620

для забезпечення правової визначеності та запобігання зловживанням у сфері нерухомості, корпоративного права та спадкування⁴. Це підкреслює значення нотаріату не лише як технічного інституту засвідчення документів, а як повноцінного елементу системи правосуддя, що виконує превентивну функцію. Юрисдикційна діяльність нотаріуса сприяє однаковому застосуванню правових норм, формуванню усталеної практики посвідчення правочинів та забезпеченню передбачуваності правових наслідків. Нотаріальна дія, маючи публічну довіру та підвищену доказову силу, стає елементом правової визначеності, що зменшує неясність, двозначність у цивільних правовідносинах. Також, аналіз змісту та форми нотаріальної діяльності дозволяє стверджувати, що нотаріат є інститутом юрисдикційної діяльності особливого роду. Його юрисдикційна природа проявляється у повноваженнях встановлювати юридичні факти, застосовувати норми права, здійснювати правову кваліфікацію та чинити дії, що породжують юридичні наслідки. Водночас специфіка нотаріальної юрисдикції полягає в її безспірному, превентивному та охоронному характері⁵.

Питання правового статусу нотаріату в ЄС набуває особливої гостроти в умовах цифрової модернізації судових процедур та впровадження інноваційних форм електронної комунікації. Ухвалення Регламенту (ЄС) 2023/2844⁶ та Директиви (ЄС) 2023/2843⁷ закріпило засади цифровізації судової взаємодії у цивільних, господарських та кримінальних провадженнях, що де-факто залучає нотаріальні інституції до єдиного європейського простору електронного правосуддя. Зазначені акти передбачають можливість електронного обміну інформацією між національними реєстровими системами, судовими органами, нотаріусами та іншими уповноваженими суб'єктами. Ці норми стали закономірним розвитком положень Регламенту (ЄС) 2022/850⁸, яким

⁴ European Commission. 2023 Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in Member States. Brussels, 2023. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/annual-rule-law-cycle_en

⁵ Вдовічена Л. (2021) Функції нотаріальної юрисдикції: підходи до розуміння. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. С. 147-149. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/36>

⁶ Regulation (EU) 2023/2844 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters. Official Journal of the European Union. L 2023/2844. URL: <https://eurlex.europa.eu/eli/reg/2023/2844/oj/eng>

⁷ Directive (EU) 2023/2843 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 amending Directive 2002/65/EC, Directives 2008/48/EC and 2014/17/EU and Directive (EU) 2015/2366 as regards digital operational resilience. Official Journal of the European Union. L 2023/2843. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2023/2843/oj>

⁸ Regulation (EU) 2022/850 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on a computerised system for the cross-border electronic exchange of data in the area of judicial

запроваджено систему e-CODEX – автоматизований інструмент інформаційного обміну між органами юстиції країн-учасниць. Як наслідок, нотаріат поступово набуває статусу цифрового учасника судочинства, який забезпечує юридичну силу електронних документів, засвідчує електронні підписи та підтверджує їх відповідність критеріям справжності й цілісності.

Процес адаптації до *acquis* ЄС у сфері нотаріату включає не лише технічні аспекти взаємного визнання нотаріальних актів, а й сутнісні питання забезпечення правової визначеності та захисту прав споживачів нотаріальних послуг. Регламент ЄС № 2016/1191 про сприяння вільному обігу громадян шляхом спрощення вимог щодо подання певних публічних документів⁹ та Регламент № 650/2012 про юрисдикцію, застосовуване право, визнання і виконання рішень у справах про спадкування¹⁰ встановлюють рамки для транскордонного обігу нотаріальних документів, що актуалізує питання юрисдикційної природи нотаріальних актів в Україні.

Отже, розвиток нотаріату в контексті адаптації правової політики України до *acquis* ЄС передбачає не лише формальну гармонізацію законодавства, а й глибоку трансформацію змісту нотаріальної діяльності відповідно до європейських стандартів правової визначеності та безпеки. Включення нотаріату до єдиного цифрового та правового простору ЄС посилює його роль як гаранта стабільності цивільного обороту та захисту прав осіб в якості інституту юрисдикційної діяльності особливого характеру, що поєднує превентивну, контрольну та правозастосовну функції.

cooperation in civil and criminal matters (e-CODEX system). Official Journal of the European Union. L 150. 1.6.2022. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2022/850/oj>

⁹ Regulation (EU) 2016/1191 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016. Official Journal of the European Union. L 200. 26.7.2016. P. 1–136. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/1191/oj>

¹⁰ Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012. Official Journal of the European Union. L 201. 27.7.2012. P. 107-134. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:201:0107:0134:EN:PDF>